

2023

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΔΟΜΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ηλίας Γιαρένης, <i>Το ύστερο Βυζάντιο ως τμήμα της διαδρομής: η σκέψη και η θέση του Νίκου Σβορώνου</i>	5
Σεβ. Μητροπολίτης Ναϊρόμπι και πάσης Κένυας κ.κ. Μακάριος, <i>Ο διδάσκαλος, ο λειτουργός, ο εμπνευστής και ο μαχητής. Η περίπτωση του αείμνηστου Μητροπολίτη Διοκλείας Καλλίστου Γουέαρ</i>	21
Αναστάσιος Γ. Μαράς, <i>Η βιβλιοθήκη της Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης</i>	31
Χρήστος Π. Μπαλόγλου, <i>Ο Μνάσων των Πράξεων (των) Αποστόλων και ο Μνάσων της ελληνικής Αρχαιότητας</i>	39
Χρήστος Π. Μπαλόγλου, <i>Η Ίδρυση της Ανωτάτης Σχολής Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών, η διδασκαλία της οικονομικής ιστορίας και το πρωτοποριακό Αρχεΐον Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών κατά τον μεσοπόλεμο</i>	41
Λουκάς Δ. Παπαδάκης, <i>Δύο Αρχιερείς στην Αίγινα: Μελέτιος Μεταξάκης και Νεκτάριος Κεφαλάς</i>	67
μοναχός Πατάτιος Κανσοκαλυβίτης, <i>Ο πνευματικός βίος τοῦ Ἁγίου Ὁρους στά χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως: Τό φαινόμενο τῶν Νεομαρτύρων. Οἱ Ἀγιορεῖτες ὁσιομάρτυρες</i>	75
Λεωνίδας Κ. Πλατανιώτης–Νικόλαος Η. Στούμπος, <i>Η αγιογράφηση του τέμπλου του Ιερού Ναού Γεννήσεως της Θεοτόκου (Καθολικό Μονής «Παναγία της Στάνας» Αγράφων)</i>	93
Πολύβιος Ι. Στράντζαλης, <i>Οι Σύλλογοι στην περιοχή του Πέραν Κωνσταντινουπόλεως: Ανέκδοτος χειρόγραφος κατάλογος των αρχών του 20^{ου} αιώνα</i>	151
Νικόλαος Ε. Ροδοπαΐος, <i>Χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες του Χριστιανικού διατροφικού πολιτισμού</i>	195
Ἀργύριος Ἀν. Παραλικίδης, <i>Ανέκδοτη Ἀκολουθία στήν Ὁσία Παρασκευή τήν Ἐπιβατηνή</i>	215
Μανώλης Γ. Σέργης, <i>«Βουλγαρομακεδόνες» και Βούλγαροι εκτοπισμένοι στη Νάξο την περίοδο 1914- 1917</i>	231
<i>Περὶ ἐπιστροφῆς πρὸς Θεὸν διάλογος: Ἕνα ἀνέκδοτο θεολογικὸ δραμᾶτιο ἀπὸ τὸν κώδικα Vaticanus Graecus 2137. Μεταγραφή ἀπὸ τὸ χειρόγραφο-σχόλια-ἐκδοση-ἐπιμέλεια Γιώργος Τ. Τσερεβελάκης</i>	251
<i>Ἔκδοση τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Πελαγίας [BHG 1480]. Μεταγραφή ἀπὸ τὸ χειρόγραφο-σχόλια-ἐκδοση-ἐπιμέλεια Γιώργος Τ. Τσερεβελάκης</i>	269
<i>Ὁ Πρόλογος στὸ corpus τοῦ βυζαντινοῦ λογίου Νικηφόρου Βασιλάκη. Μεταγραφή ἀπὸ τὸ χειρόγραφο-Νεοελληνικὴ μετάφραση-σχόλια-ἐκδοση-ἐπιμέλεια Γιώργος Τ. Τσερεβελάκης</i>	279
μοναχός Πατάτιος Κανσοκαλυβίτης, <i>Φώτης Κόντογλου: Γράμματα ἀπ' τὴ Μικρασία (1920-1921). Ἐκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸ πρῶτο ταξίδι τοῦ Φώτη Κόντογλου στὸ Ἅγιον Ὄρος</i>	293
Γιώργος Μυλωνάς, <i>Η πέμπτη πλευρά του τετραγώνου. Ὁψεις του εἰκαστικοῦ ἔργου καὶ τῆς προσωπικότητάς του Ἀγγέλου Γουλανδρῆ</i>	329
Γαρυφαλλιά Γ. Θεοδωρίδου, <i>Η συμβολική και κοινωνική λειτουργία του οίνου με έμφαση</i>	

<i>στο λαϊκό δρώμενο των Αράπηδων του Μοναστηρακίου Δράμας. Αναπαράστασεις πολιτισμού στη σύγχρονη επιτέλεση του δρωμένου</i>	335
Anastasios Nikopoulos, <i>The Avaton Rule in the monastic Republic of Mount Athos as a rudimentary Component of its Legal Status</i>	353

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ

Χρήστος Π. Μπαλόγλου, <i>Μητροπολίτης Γέρον Καισαρείας της Αφρικής Πέτρος Γιακουμέλος. Μία σεμνή, αθόρυβος διακονία στην Ανατολική Αφρική</i>	363
Μιχαήλ Γ. Τρίτος, <i>Αχιλλέας Γ. Λαζάρου. Ένας σύγχρονος Διδάσκαλος του Γένους</i>	367
Κωνσταντίνος Χολέβας, <i>Ο Αχιλλέας Λαζάρου και ο αγώνας του για τον Βλαχόφωνο Ελληνισμό</i>	371
Χρήστος Π. Μπαλόγλου, <i>Ο Μητροπολίτης πρ. Ηλείας Γερμανός Παρασκευόπουλος [Καρδαμάς Ηλείας 24 Φεβρουαρίου 1932-Γαστούνη Ηλείας 21 Φεβρουαρίου 2023]. Ο λιτός, παραδοσιακός, ορθόδοξος ιεράρχης που edίδαξε ήθος και σεμνότητα</i>	373
Σεβ. Μητροπολίτης Μάνης κ. Χρυσόστομος Γ', <i>Καθηγητής Νικόλαος Μπρατσιώτης (έκ της γεραράς καί φιλογενούς εκείνης γενεάς)</i>	375

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Χαρίκλεια Γ. Δημακοπούλου, <i>Η αναζήτησις ευθυνών δια την Μικρασιατικήν Καταστροφήν. Εν Αθήναις, εκδόσεις Λειμών, 2023, 152σσ., από τον Χρήστο Π. Μπαλόγλου</i>	379
Χρήστος Π. Μπαλόγλου, <i>Χρονολογία των γεγονότων του βίου και της δράσεως του Αποστόλου Πέτρου. Αθήναι, εκδόσεις Tremendum-Γ. Βουτζουλίδης, 2022, 147σσ.</i>	380
Χρήστος Π. Μπαλόγλου, <i>Χρονολογία των γεγονότων του βίου και της δράσεως του Αποστόλου και Ευαγγελιστού Ιωάννου. Θεσσαλονίκη, εκδοτικός Κ. & Μ. Σταμούλη, 2023, 142σσ., από τον Σεραφείμ Ι. Μαρίνο</i>	380
Λουκάς Π. Χριστοδούλου, <i>Από τους Ποδαράδες 1922... στη Νέα Ιωνία 1934... Η Προσφυγική Πρωτεύουσα της Αθήνας. Γλύφα Βαρθολομιού Ηλείας, εκδόσεις Μπαλτά 2021, 720σσ. [Εκδοτική σειρά «εξ Ανατολών»], από τον Χρήστο Π. Μπαλόγλου</i>	382
Θεοφάνης Π. Δρακόπουλος, <i>Μεσαιωνικές αιρέσεις-Οι Βογόμιλοι-Καθαροί</i> , εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 2022, σελ. 472, από τον Γιώργο Αθ. Τσούτσο,	383
Μελίτωνος Καρρά Μητροπολίτου Φιλαδελφείας, <i>Ο Σταυρουπόλεως Μάξιμος (1955-1991). Ένα βιωματικό ανθίβολο. Αθήνα, εκδόσεις αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2002, 70σσ., από τον Χρήστο Π. Μπαλόγλου</i>	385
Φωτεινή Β. Πέρρα, <i>Εισαγωγή στη Λατινοκρατία. Ελλάδα και Κύπρος (1191-1571 μ.Χ.). Συνοπτική ιστορική ανασκόπηση. Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 2023, 330σσ. [Ιστορία και Πολιτισμός στις εκδόσεις Παπαζήση, αριθμ. 4], από τον Χρήστο Π. Μπαλόγλου</i>	387
Αθανασίου Ψαλίδα, <i>Λογική. Κατά νεωτέρους μέν συντεθείσα, μεθόδω δέ μαθηματική εξυφανθείσα χάριν τῶν φιλομούσων Ἑλλήνων. Ἐν Βιέννῃ 1793φ ἔτει. Editio princeps. Προλεγόμενα- Μεταγραφή χειρογράφου - Επιμέλεια - Ευρετήρια - Βιβλιογραφία Κωνσταντίνος Θ. Πέτσος. Ιωάννινα, τυπογραφείον Μ. Δούβαλη-Π. Αποστόλου & Σια, 2023, 340σσ., από τον Χρήστο Π. Μπαλόγλου</i>	389

Μητροπολίτου Φαναρίου Αγαθαγγέλου, Γενικού Διευθυντού της Αποστολικής Διακονίας, <i>Οι Νεομάρτυρες του Γένους</i> , Εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, από τον Θεοφάνη Λ. Δρακόπουλο.....	390
Αλέξιος Γ. Κ. Σαββίδης, <i>Υστεροβυζαντινή και πρόιμη Οθωμανική Θεσσαλία. Το ημιαυτόνο- μο βυζαντινό κρατίδιο του κεντροελλαδικού χώρου έως την οριστική τουρκική κατάκτησή του (αρχές 13^{ου}-β' μισό του 15ου αιώνα). Επιδρομές και εγκαταστάσεις Λατίνων, Αλβα- νών, Σέρβων και Οθωμανών. Η δράση των Τουραχανιδών</i> , editions Herodotos, Athens 2022, pp. 313 [ISBN 978-960-485-478-3], από την Ευστρατία Συγκέλλου.....	392
Μαργαρίτα Γ. Δημητριάδου, <i>Ιερές Μονές. Το φωτεινό Μονοπάτι του 1821</i> , Τομ. Α' (σ. 173), Τόμ. Β' (σ. 228). Εκδ. Μέλαθρον Οικουμενικού Ελληνισμού, Αθήνα, 2021, από τον Γιώργο Αθ. Τσούτσο.....	395
Catherine P. Bregianni, <i>The Great Depression and Greece. Monetary and economic perspe- ctives in a transnational context</i> . Athens: Alfeios, 2023, 168pp. [History and Historical Theory/4], by Christos P. Baloglou.....	396
Αλεξάνδρα Κουρουτάκη και Κώστα Κουνάλη, <i>Η Εικαστική Άνοιξη στα Χανιά στις δεκαετίες 1960-1990. Η περίπτωση του Γιώργου Κουνάλη</i> , από τον Γιάννη Κολοκοτρώνη.....	397
Tessa Hofmann, Matthias Bjørnlund, Vasileios Meichanetsidis (editors), <i>The Genocide of the Ottoman Greeks: Studies on the State-Sponsored Campaign of Extermination of the Christians of Asia Minor 1912-1922 and Its Aftermath: History, Law, Memory</i> (New York & Athens: Aristide D. Caratzas, Publishing, 2011), από την Elaine Thomopoulos	401
Τσινικόπουλος, Δημήτρης, <i>Ο Αντίχριστος του Νίτσε και ο αντιχριστιανισμός του: Κριτική σε μια... κριτική</i> . Θεσσαλονίκη: Φυλάτος, 2022, 21X14 εκ. 178σ. ISBN: 978-960-658- 158-8, από τον Αναστάσιο Γ. Μαρά.....	409

«Βουλγαρομακεδόνες» και Βούλγαροι εκτοπισμένοι στη Νάξο την περίοδο 1914-1917

του

Μανόλη Γ. Σέργη

Ομότ. Καθηγητή του Δ. Π. Θράκης

Περίληψη: Στην παρούσα εργασία αναλύω ένα άγνωστο στη ναξιακή βιβλιογραφία θέμα: Τον επί 4ετία (1914-1917) εκτοπισμό στη Νάξο περισσότερων από 230 «Βουλγαρομακεδόνων», Βουλγάρων (ως εθνικιστών-προπαγανδιστών της βουλγαρικής πολιτικής στην σημερινή ελληνική Μακεδονία) και άλλων επικίνδυνων για τη δημόσια ασφάλεια ατόμων.

Στα *Εισαγωγικά - θεωρητικά ζητήματα* της εργασίας αναφέρομαι (α) στη Νάξο ως διαχρονικό τόπο εκτοπισμών, (β) στην σταδιακή εμφάνιση των εθνικισμών στον χώρο της Βαλκανικής, ιδιαίτερα στον βουλγαρικό, ο οποίος εντείνεται στα τέλη του 19^{ου} αι. με αποκορύφωμα τους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Πρώτο Παγκόσμιο.

Πηγές μου αποτέλεσαν (α) η *Απόφασις / Αναφορά του Κοινοτικού Συμβουλίου* Νάξου προς τον τότε Πρόεδρο της Κυβερνήσεως, προς τη Νομαρχία Κυκλάδων και προς το Υπουργείο Εσωτερικών, σχετική με την υφισταμένη κατ' εκείνη την περίοδο κατάσταση στη Χώρα, εξ αιτίας τής εκεί, προ ενός έτους τουλάχιστον, παρουσίας των εκτοπισμένων, (β) 15 πανομοιότυπες αναφορές του ίδιου *Συμβουλίου* προς την αστυνομική υποδιεύθυνση της πόλης, υπεύθυνη για την επιτήρηση των εξορίστων.

Στο *Κύριο Μέρος* της εργασίας αναλύω το περιεχόμενο της *Αποφάσεως* του *Δημοτικού Συμβουλίου* και, ελλείψει άλλων πηγών, διατυπώνω ερωτήματα σχετικά με την παραμονή και τη διαβίωση των εκτοπισμένων στο νησί.

Λέξεις-κλειδιά: Εκτοπισμοί, Νάξος, «Βουλγαρομακεδόνες», Σλαβόφωνοι, Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, «Μακεδονικό Ζήτημα».

1. Εισαγωγικά-θεωρητικά

1.1. Η Νάξος ως τόπος εξορίας (διαχρονικά)

Μοιάζει εκ πρώτης όψεως παράδοξο, αλλά η «*λιπαρά*» και «*εὔκαρπος*» **Νάξος** αρχαιόθεν, ήδη από την περίοδο της κατακτήσεώς της από τους Ρωμαίους (41 π.Χ.) και εξής, χρησίμευσε ως τόπος εξορίας πολιτικών και άλλων αντιπάλων. Μας φαίνεται παράδοξο, επειδή ίσως στη συλλογική μνήμη του ελληνικού λαού έχει εντυπωθεί βαθύτατα η συσχέτιση του τόπου εξορίας με τα ξερονήσια, αυτά τα «τοπόσημα του διχασμού» (Σίκινο, Μακρόνησο, Ανάφη, Γυάρο, Άη Στράτη, Αμοργό, κ.ά.).

Τα νησιά αποτέλεσαν τόπους εξορίας λόγω της φύσεώς τους ως χώρων «φυσικών φυλακών», αφού τα όριά τους ορίζονται από την δυσπροπέλαστη θάλασσα. Κάθε νησί *αφ' εαυτού* δημιουργεί συνθήκες απομόνωσης. Ο κύκλος τους (είτε σχεδόν ως τέτοιος,

π.χ. Νάξος, η αρχαία *Στρογγύλη*), είτε πεπιεσμένος δεξιά και αριστερά (Μακρόνησος), είτε επάνω και κάτω (Ικαρία) εν-κλείει, απο-κλείει, η δε ζωογόνος θάλασσά τους που ενέπνεε ανάκαθεν τη φυγή και το ταξίδι, εξακολουθεί μεν να εμπνέει και να δημιουργεί ονειροπολήσεις στους ενοίκους τους, αλλά κάποιοι άλλοι μηχανισμοί διαλύουν αυτήν την επιθυμία...

Το γεγονός ότι η Νάξος επιλέγεται ως διαχρονικός τόπος εξορίας σημαίνει ότι κατέστη αντιληπτό συν τω χρόνω ότι δημιουργούσε ευνοϊκό περιβάλλον απομόνωσης, όχι πάντως δυσμενέστερες συνθήκες διαβίωσης, συγκρινόμενη με άλλα νησιά...

Ας επικεντρώσουμε στα νεότερα χρόνια, με δεδομένο ότι ο θεσμός της *διοικητικής εκτόπισεως* (ευφημισμός της εξορίας) που μας ενδιαφέρει εδώ καθιερώνεται επί Όθωνος.¹ Το 1845 η Νάξος «φιλοξενούσε» επί 3ετία τον διωγμένον από τον Βασιλέα στρατηγό Ν. Σκαρβέλη και το 1849 τον ίδιον αγωνιστή (και τον Σπηλιωτόπουλο) εξορίστους του πρωθυπουργού Κ. Κανάρη, μαζί με άλλους επαναστάτες, αξιωματικούς, πολιτικούς «ως υπόπτους ανταρσίας». Το 1862, μετά το αντιοθωνικό κίνημα στο Ναύπλιο, δέχθηκε τους αντιμοναρχικούς αξιωματικούς Ν. Μακρή και Κ. Μαυρομιχάλη.²

Το 1914, έτος/περίοδος που ενδιαφέρει την παρούσα εργασία, οι ηγέτες της *Φεντερασίων* Αβραάμ Μπεναρόγια (1887-1979) και Σαμουήλ Γιονάς,³ πιθανότατα συναντήθηκαν στη Χώρα της Νάξου με τους «Βουλγαρομακεδόνες» της μελέτης μου, και ίσως με τον Χρ. Χρηστοβασίλη, τον φιλοβασιλικό ηπειρώτη λογοτέχνη, εκδιωγμένον εκεί (το 1917 επί εννέα μήνες) από τους βενιζελικούς.

Αν και δεν εμπίπτουν στα ενδιαφέροντα του θεματός μας, ας αναφερθούν εν συντομία τα ακόλουθα: Αρκετούς πολιτικούς εξόριστους «φιλοξενεί» το νησί («ακουσίους παραθεριστάς») και μετά το 1917, θύματα του Εθνικού Διχασμού· ο δικτάτωρ Θεόδ. Πάγκαλος εξόρισε εκεί το 1926 επί μερικούς μήνες τους βενιζελικούς πολιτικούς Ανδρ. Μιχαλακόπουλο, Γ. Καφαντάρη, Γ. Παπανδρέου και τον Αχ. Κύρου (της *Εστίας*)· ο Μεταξάς τον αξιωματικό Κων/νο Μανέτα (1879-1960) επί 3ετία (1938-1940), το 1937 τον αείμνηστο νομικό και πολιτικό Αλέξανδρο Σβώλο, το 1939 τον δημοσιογράφο Γ. Βούρο... Την ίδια τύχη είχαν κατά τα ζοφερά έτη του Εμφυλίου 33 αξιωματικοί, πρώην καπετάνιοι του Ε.Λ.Α.Σ.⁵ Η απόδραση 12 εξ αυτών το 1947 κατέστη σχεδόν μυθιστορηματική.⁶

1. Πρβλ. Στ. Καββαδίας, «Ο θεσμός της διοικητικής εκτόπισης στην Ελλάδα, 1871-1974. Το νομικό καθεστώς που αφορούσε το θεσμό αυτό», στον τόμο *Μακρόνησος, ιστορικός τόπος*, τ. Β', Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2003, 11-31.

2. Ν. Λεβογιάννης, *Νεότερη ιστορία της Νάξου*, τ. Β', τχ. 3, των ετών 1900-1940, Απρίλιος 2016, 226.

3. Margaret Kenna, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας. Πολιτικοί κρατούμενοι στον Μεσοπόλεμο*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, 34.

4. Διαβάζω στην *Νέα Παροναζία*, φ. 8/63 (1.8.1926), 1: «Μία τετράς πολύ γνωστή σε όλη την Ελλάδα πέρασε μπρος μας σοβαρή σοβαρή. Ήσαν οι κ.κ. Μιχαλακόπουλος, Καφαντάρης, Παπανδρέου και Κύρου. Ακουσίως παραθερισταί. Αλλά πάντες γοητευμένοι απ' το νησί μας παραθερισταί».

5. Πρβλ. Ν. Λεβογιάννης, ό.π., 226-227 και φωτ. 1.

6. Βλ. αναλυτικά στα <https://ethniki-antistasi-dse.gr/exoristoi-axiomatikoi-sth-naxo.html> και <https://naxospress.gr/istories/naxos-i-megali-apodrasi-ton-dodeka-axiomatikon-74-hronia-prin/>

1.2. Η εμφάνιση των εθνικισμών στη Μακεδονία (1860 κ.ε.)

Καθοριστική χρονική τομή για τη μετάβαση των γλωσσικών-πολιτισμικών ομάδων τής τότε Οθωμανικής Μακεδονίας από τη σχετική τους γλωσσική και θρησκευτική αυτοτέλεια στον παροξυσμό των επιμέρους **εθνικισμών** θεωρώ:

(α) Το έτος 1870, όταν δηλαδή η Βουλγαρική Εκκλησία (με την υποστήριξη του ρωσικού παράγοντα⁷) διακήρυξε την αυτονομισή της από το Πατριαρχείο (**ίδρυση της βουλγαρικής Εξαρχίας**, ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη βουλγαρική εθνική αποδέσμευση από την πνευματική κηδεμονία του ελληνισμού). Η κοινότητα της ορθόδοξης χριστιανοσύνης καταστράφηκε από τους εθνικισμούς (με τις «εθνικοποιήσεις» των εκκλησιών»).

(β) Το έτος 1878, όταν **δημιουργήθηκε το βουλγαρικό κράτος** (συνθήκη του Αγίου Στεφάνου), το οποίο συμπεριελάμβανε (εκτός από τη σημερινή Βουλγαρία) τη Δυτική Θράκη και την ελληνική Μακεδονία (πλην Χαλκιδικής και Θεσσαλονίκης). Η ίδρυση του νέου κράτους αυτονοήτως συνέβαλε στην ανάπτυξη του βουλγαρικού εθνικισμού.

(γ) Το 1885, έτος που **προσαρτήθηκε πραξικοπηματικά από τη Βουλγαρία η Ανατολική Ρωμυλία** (Βόρεια Θράκη).⁸

7. Βλ. ενδεικτικά Θ. Κωτσάκης, «Η εθνική αφύπνιση των Βουλγάρων και η ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας (1870)», στον τόμο Μ. Βαρβούνης, Π. Τζουμέρκας (επιμ.), *Αλεξανδρινός αμνητός. Αφιέρωμα στη μνήμη του Ι. Μ. Χατζηφώτη*, τ. Β', Αθήνα, Αθήνα 2009, 211-219.

8. Βλ. ενδεικτικά Σπ. Σφέτας, *Ελληνοβουλγαρικές αναταράξεις, 1880-1908*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, 329-423.

(δ) Το 1893, έτος ιδρύσεως του **Εσωτερικού Μακεδονο-Αδριανουπολιτικού Επαναστατικού Κομιτάτου** (Вътрешна Македонска Револуционна Организация, ВМРО, της **Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης** (Ε.Μ.Ε.Ο.) αργότερα.⁹ Έπειτα από την αποτυχημένη εξέγερση του Ίλιντεν (βλ. παρακάτω) ακολούθησαν βίαιες συγκρούσεις μέσα στο ίδιο το κίνημα και το Κομιτάτο διασπάστηκε στα δύο, στους *αριστερίζοντες* (*φεντεραλιστές*, που διατηρούσαν την ιδέα της αυτονομίας σε ένα ομόσπονδο κράτος) και τους *δεξιίζοντες* (*τσεντραλιστές*, που ασπάζονταν τον βουλγαρικό εθνικισμό, την ένωση με τη Βουλγαρία του κράτους που θα προέκυπτε). Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων αμφότερες οι τάσεις της οργάνωσης πολέμησαν στο πλευρό της Βουλγαρίας και έτσι σταδιακά το Κομιτάτο εξελίχθη σε εκπρόσωπο των βουλγαρικών συμφερόντων στη Βαλκανική. Οργάνωσε εκτεταμένο ένοπλο δίκτυο τρομοκρατίας στην περιοχή της Μακεδονίας (κομιτατζήδες) και ευθύνεται για εγκλήματα εις βάρος αμάχων Ελλήνων και άλλων εθνοτήτων (Σέρβων, Εβραίων) της περιοχής.

Στα τέλη, λοιπόν, του 19^{ου} αι. ο ανταγωνισμός μεταξύ Ελλάδας, Σερβίας και Βουλγαρίας εντείνεται, με κύριους μοχλούς ειρηνικής διείσδυσης την Εκπαίδευση (τα σχολικά δίκτυα που δημιουργήθηκαν¹⁰), την Εθνική Προπαγάνδα. Τα αντίστοιχα εθνικά κράτη επιδόθηκαν σε αγώνες δρόμου για να αποδείξουν το δικαίωμά τους να διεκδικήσουν στην ευρύτερη τότε Μακεδονία τις δικές τους «αλύτρωτες πατρίδες». ¹¹ «Η συνειδητοποίηση των εθνοτικών διαφορών από το μεγαλύτερο μέρος του μακεδονικού πληθυσμού, που ζούσε ακόμη μέσα στη σύνθετη “ρωμαίικη”, ελληνορθόδοξη πολιτιστική παράδοση, έγινε κυρίως μέσα από την εμφάνιση και τη διάδοση των εθνικών προπαγανδών». ¹²

Η Ελλάδα διεκδίκησε (για ιστορικούς και θρησκευτικούς λόγους) τη Μακεδονία. Έλληνες εθεωρούντο οι έχοντες ελληνική εθνική συνείδηση και οι υπαγόμενοι στην κυριαρχία του Ορθοδόξου Πατριαρχείου. Η **επιλογή εθνικής ταυτότητας, ελληνικής**

9. Σπ. Πλουμίδης, «Συμβολή στη κατανόηση της εθνικής ταυτότητας της Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης (1893-1912)», *Μακεδονικά* 33 (2001-2002), 77-103· Βλ. Βλασίδης, «Η αυτονόμηση της Μακεδονίας. Από τη θεωρία στην πράξη», στον τόμο Β. Γούναρης, Ιάκ. Μιχαηλίδης, Γ. Αγγελόπουλος (επιμ.), *Ταυτότητες στην Μακεδονία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1997, 63-87.

10. Βλ. ενδεικτικά Σοφία Ηλιάδου-Τάχου, «Οψεις του Μακεδονικού Ζητήματος: Εκπαιδύοντας δασκάλους για τα ξενόφωνα σχολεία της ελληνικής Μακεδονίας (1912-1936)», στο Χρ. Τζήκας (επιμ.), *Ζητήματα Ιστορίας και Ιστοριογραφίας της Εκπαίδευσης, Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006, 229-251.

11. Πρβλ. Β. Γούναρης, «Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας. Η πορεία της ενσωμάτωσης στο ελληνικό εθνικό κράτος, 1870-1940», *Μακεδονικά* 29 (1994), 209-23. Για την εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Μακεδονίας πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους βλ. ενδεικτικά την κλασική εργασία του Η. R. Wilkinson, *Maps and politics. A review of the ethnography of Macedonia*, Liverpool University Press, Liverpool 1951· Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, «Συμβολή στην έρευνα για την εθνολογική κατάσταση της Μακεδονίας πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους», *Δωδώνη* 20 (1991), 329-362. Σημειώνω εδώ απλώς ότι, σύμφωνα με ελληνική πηγή, οι σλαβόφωνοι *Εξαρχικοί* της ελληνικής Μακεδονίας ανέρχονταν το 1916 στους 100.000 περίπου. Πρβλ. Ελισάβετ Κοντογεώργη, «Σλαβόφωνοι και πρόσφυγες. Κοινωνικές, δημογραφικές και εθνολογικές πλευρές του Μακεδονικού Ζητήματος κατά τη μεσοπολεμική περίοδο», *Βαλκανικά Σύμμεικτα* 10 (1998), 201. Ολόκληρη η εργασία στις σελ. 198-224.

12. Πρβλ. Β. Γούναρης, «Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας...», ό.π., 211.

ή βουλγαρικής, συνδέθηκε με το Πατριαρχείο ή με την προσχώρηση στην Εξαρχία. Η Σερβία προέβαλλε τη γλωσσική συγγένεια, αν και η γλώσσα των σλαβοφώνων της Μακεδονίας είχε περισσότερες ομοιότητες προς τη βουλγαρική, γι' αυτό η Βουλγαρία, που ενδιαφέρει περισσότερο την παρούσα εργασία, τόνιζε τη γλωσσική συγγένεια. Για την προπαγάνδα αυτής της χώρας ο γλωσσικός εθνικισμός συνιστούσε το σημείο εκκίνησης και τη νομιμοποιητική του βάση,¹³ άρα ο γλωσσικός εξελληνισμός προέβαλε ως η μόνη μακροπρόθεσμη αποτελεσματική λύση.

(ε) Την αποτυχημένη **εξέγερση του Ίλιντεν** (20 Ιουλίου 1903).¹⁴ Κατά την περίοδο 1900-1903, έν όψει της προετοιμασίας επαναστατικού κινήματος, η βουλγαρική πίεση προς τους Σλαβόφωνους κορυφώθηκε. Όταν όμως έφτασε η ώρα της εξέγερσης, το σύνθημα «Η Μακεδονία στους Μακεδόνες» δεν στάθηκε ικανό να προκαλέσει ξση-κωμό του σλαβόφωνου στοιχείου.¹⁵

(στ) Τον Μακεδονικό Αγώνα 1904-1908.

(ζ) Τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913.

(η) Την μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο επιδίωξη της Βουλγαρίας να ασκήσει και πάλιν επεκτατική πολιτική στην περιοχή της Μακεδονίας (και της Θράκης) εκμεταλλευόμενη το κενό εξουσίας στην Ελλάδα μετά το 1915.¹⁶ Τα σύνορα που είχαν διαμορφωθεί με τις συνθήκες του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου και του Α΄ Παγκοσμίου δεν ικανοποίησαν τη Βουλγαρία, η οποία, αρνούμενη να αποδεχθεί το εδαφικό καθεστώς των προβλέψεων της Συνθήκης του Νεϊγύ και να εγκαταλείψει τις μεγαλοϊδεατικές της βλέψεις εις βάρος των γειτόνων, είχε απομείνει η κύρια αναθεωρητική δύναμη στα Βαλκάνια.¹⁷

13. Τ. Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα. Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2008,⁴ 48.

14. «Η συμμετοχή των ξενόφωνων Ελλήνων στην εξέγερση του Ίλιντεν δεν αποτελεί βέβαια ενδεικτικό στοιχείο για την ύπαρξη ενός κοινού αγώνα που διεξάγεται από δύο συναδελφωμένες χριστιανικές εθνότητες της Μακεδονίας για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού, αφού αμέσως μετά την εξέγερση Έλληνες και Βούλγαροι θα αποδυθούν σε μια σδυσώπητη πάλη για την τελική επικράτηση». Πρβλ. Κ. Βακαλόπουλος, *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993, 189. Τα περί την εξέγερση βλ. στο ίδιο, 187 κ.ε.

15. Τους μηχανισμούς και τους παράγοντες που διαμόρφωσαν τη σλαβομακεδονική ταυτότητα αναλύει (ενδεικτική αναφορά) ο Σπ. Σφέτας, στο *Η διαμόρφωση της σλαβομακεδονικής ταυτότητας. Μια επώδυνη διαδικασία*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2003.

16. Β. Γούναρης, «Το Μακεδονικό Ζήτημα μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους», *Ελληνική Ιστορία*, Εκδοτική Αθηνών, τ. 25, 370.

17. Κ. Αλ. Καραμανλής, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι εξωτερικές μας σχέσεις 1928-1932*, 24-27. Π.χ., την περίοδο 1916-1918 μπορεί να γίνει λόγος «από νομική άποψη» για βουλγαρική κατοχή στην ανατολική Μακεδονία, αφού η Βουλγαρία εισέβαλε σε ελληνικό έδαφος, το καλοκαίρι του 1917 προσέδωσε στο έργο της χαρακτηρίρα *προσάρτησης*, με κύριο στόχο την εξόντωση του ελληνικού στοιχείου, με εκτοπισμούς του άρρενος πληθυσμού άνω των 17 ετών, με εκβουλγαρισμό των εναπομεινάντων, κ.λπ. Για τους εκτοπισμούς, ειδικότερα, βλ. Σπ. Σφέτας, *Όψεις της βουλγαρικής κατοχής στην Ανατολική Μακεδονία, 1916-1918*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2020, 176 κ.ε.

2. Κύριο μέρος

Η εργασία μου βασίζεται στις εδώ παρακάτω αναφερόμενες πηγές. Δυστυχώς από αυτές απουσιάζει ο τοπικός Τύπος της εποχής. Όπως έχω γράψει αλλού,¹⁸ η περίοδος 1915-1922 για τη Νάξο είναι «η της διαλείψεως του Τύπου», για ευνόητους λόγους. Οι κυκλοφορούμενες στη Νάξο κατά την περίοδο 1914-1915 εφημερίδες, όσα δηλαδή φύλλα τους διασώζονται στα διάφορα αρχεία, ουδέν περί του γεγονότος αναφέρουν. Αν η συγκεκριμένη έλλειψη πληροφόρησης τυγχάνει να είναι συμπτωματική, αν δηλαδή από κακή τύχη διαθέτουμε τα φύλλα εκείνα που δεν κάνουν μνεία του γεγονότος, εικάζω ότι η φύση του ήταν τέτοια που *επέβαλε* την απόκρυψή του. Προφανώς για «εθνικούς λόγους»...

Τα αρχεία της Αστυνομίας του νησιού κρατούν «εφτασφράγιστα» επί του θέματος μυστικά, αν υφίστανται, εννοείται, αυτά τα αρχεία...

Οι πηγές μου λοιπόν είναι:

- Η *Απόφασις / Αναφορά του Κοινοτικού Συμβουλίου* Νάξου (η υπ' αριθμ. 39) της 11^{ης} Νοεμβρίου 1915, προς τον Πρόεδρο της Κυβερνήσεως (τον Στέφ. Σκουλούδη), προς τη Νομαρχία Κυκλάδων και προς το Υπουργείο Εσωτερικών, σχετική με την υφισταμένη κατά τη συγκεκριμένη περίοδο κατάσταση στη Χώρα, εξ αιτίας της εκεί, προ ενός έτους τουλάχιστον, παρουσίας των εκτοπισμένων,¹⁹

- οι 15 πανομοιότυπες *Αναφορές / Βεβαιώσεις / πιστοποιήσεις* του ίδιου *Συμβουλίου* προς την αστυνομική υποδιεύθυνση της πόλης, τις οποίες, όπως αντιλαμβάνομαι, ήταν υποχρεωμένο να αποστέλει, σχεδόν κάθε μήνα, προς την συγκεκριμένη Αρχή, υπεύθυνη για την επιτήρηση των εξορίστων. Έχουν το εξής τυποποιημένο σχήμα, με ελάχιστες εξαιρέσεις. Π.χ., για τον μήνα Οκτώβριο του 1915 είχαμε την εξής πιστοποίηση:

Η Κοινότης Νάξου

*Πιστοποιεί ότι είς τους κάτωθι σημειούμενους εξορίστους Βουλγάρους κ.λπ. διατελούντας υπό αστυνομικήν επιτήρησιν καθ' όλον τον μήνα Οκτώβριον δεν εδόθη εργασία κατά τας έναντι του ονόματος εκάστου σημειουμένας ημέρας, κατά δε τας υπολοίπους ημέρας του μηνός Οκτωβρίου ηργάσθησαν παρά διαφόροις κατοίκους.*²⁰

Οι βεβαιώσεις αυτές αποτελούν σημαντική πηγή:

(α) για τον προσδιορισμό του **αριθμού των κατά περιόδους παρ επιδημούντων «Βουλγαρομακεδόνων» εξορίστων**,

(β) για την διασαφήνιση του **χρόνου της συνολικής τους παρουσίας στο νησί**. Αυτός κυμαίνεται μεταξύ τουλάχιστον του Ιουνίου 1914 και του Οκτωβρίου 1917,

(γ) για την εξαιρετικά ενδιαφέρουσα πληροφορία που μάς παρέχουν: **Οι εξόριστοι προσφέρουν κάθε μήνα, ορισμένες ημέρες, εργασία στους κατοίκους της πόλης.**

18. Μ. Γ. Σέργης, «Ναξιακός Τύπος 1890-2005: Σύντομη περιοδολόγηση», στον τόμο Μ. Σέργης, Στέφ. Ψαρράς (επιμ.) *Νάξος. Αρμενίζοντας στο χρόνο*, Δήμος Νάξου, Αθήνα 2006, 564.

19. Στο *Ιστορικόν Αρχείον Νάξου*, στο *Βιβλίον Πρακτικών του Κοινοτικού Συμβουλίου της Κοινότητος Νάξου*, των ετών 1914-1915. Βλ. το πλήρες κείμενό της και φωτοτυπία μίας σελίδας της στο εδώ **Παράρτημα**.

20. Οι υπογραμμίσεις είναι δικές μου. Απόκείνται στο *Ιστορικόν Αρχείον Νάξου*.

Κεφαλαιώδους σημασίας πηγή είναι η *Απόφασις / Αναφορά του Κοινοτικού Συμβουλίου*. Η **ποιοτική ανάλυση** του σημαντικού αυτού εγγράφου μάς οδηγεί στις παρακάτω σκέψεις, μάς δημιουργεί ερωτήματα, μάς πληροφορεί, τέλος, για σημαντικές λεπτομέρειες της όλης κατάστασης όπως αυτή διαμορφώθηκε ένα περίπου έτος (1914-1915) μετά την πρώτη εξορία «Βουλγαροφώνων» στο νησί.

[illegible]

1. Η αργοπορημένη σύγκλιση του *Κοινοτικού Συμβουλίου* δικαιολογείται κατά την άποψή μου από το γεγονός ότι υπεύθυνη για τη διαχείριση του όλου θέματος με τους εξορίστους ήταν η αστυνομική αρχή του τόπου, προς την οποία η κοινοτική αντίστοιχη απέστειλε (ίσως και αδιαλείπτως) κατά μήνα *αναφορές* τού τύπου και του περιεχομένου που προανέφερα. Όταν όμως η κατάσταση άρχισε να δημιουργεί κοινωνική αναταραχή, αισθάνεται την ανάγκη, εξ αιτίας ιδίως της αδυναμίας της να επιλύσει τα προβλήματα που αναφέρω παρακάτω, να απευθυνθεί στην Κυβέρνηση, στη Νομαρχία Κυκλάδων προκειμένου αυτές να σπεύσουν προς αρωγή της. Λόγοι εθνικής ασφαλείας απαγόρευαν κάθε άλλη δημοσιοποίηση του θέματος, το οποίο χειριζόταν η τοπική Αστυνομία.

2. Το Κοινοτικόν Συμβούλιον (απεκδυόμενο «*πάσης ευθύνης διά τα τυχόν συμβησόμενα*») φαίνεται ότι διερμηνεύει «*την κοινήν αγανάκτησιν*» των Χωραϊτών.

3. Εκτιμά τον αριθμό των πολιτικών εξορίστων κατά τον Νοέμβριο 1915 υπέρ τους 150. Σ' αυτούς προσθέτει άλλους 30 ξένους αέργους, ποινικούς, επικίνδυνους για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια.

4. Η κατάσταση των εξορίστων είναι οικτρή: Πρόκειται για αστέγους, στερουμένους «*πάντων των χρειωδών*», όλων των αναγκαίων, τους οποίους έχουν τοποθετήσει «*εντός τεσσάρων αποθηκών*». Αυτές αποτελούν το ενδιαίτημά τους. Είναι γεμάτοι ψείρες, ρυπαροί, στερούνται ενδυμάτων, κοιμούνται στο έδαφος, «*επί πλακών*», τρωγλοδύτες θα έλεγα, και ο κίνδυνος για την εκδήλωση ασθενειών είναι φανερός. Τρέφονται με τον διανεμόμενο από την αστυνομική αρχή άρτο, γεγονός που δυσχεραίνει την κατάσταση, διότι «*διανεμομένου του άρτου κατά προτίμησιν εις τους εξορίστους*» πολλές οικογένειες της Χώρας μένουν «*άνευ άρτου και πολιορκούσι τους δύο και μόνον έν ενεργεία κλιβάνους της πόλεως*».

5. «*Επαπειλείται εξέγερσις*» των κατοίκων.

6. Ως εκ τούτων, το *Συμβούλιον* αιτείται:

(α) την το συντομότερον αποστολή σίτου και αλεύρων στο νησί, διότι τα υπάρχοντα αποθέματα επαρκούν για δύο ημέρες. Η αστυνομική αρχή θα φροντίσει να τα παραχωρήσει στους αρτοποιούς «*επί καταβολή του ορισθησομένου τιμήματος*»,

(β) την μεταφορά ενός μέρους των εξορίστων σε άλλο νησί. Εάν δεν είναι εύκολο να μεταφερθούν όλοι, να μετεγκατασταθεί ένα τμήμα τους στο Χαλκί,²¹ όπου και αστυνομική αρχή εδρεύει και τρόφιμα υπάρχουν. Επιπλέον, να τοποθετηθούν κάποιοι άλλοι στις «*πολυπληθείς κοινότητες Φιλοτίου και Απειράνθου*,²² όπου και εγχώρια γεννήματα και άλλα δημητριακά υπάρχουν και ακίνδυνοι καθίστανται εις την δημοσίαν τάξιν».

Προσθέτω στο σημείο αυτό δύο **επιπλέον δυσχερείς συγκυρίες** που εκκαλείτο να αντιμετωπίσει η τοπική εξουσία, για να σχηματισθεί πληρέστερη η εικόνα της κατάστασης στην πόλη κατά την 4ετία 1914-1917.

21. Το πραγματικό κέντρο της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής του νησιού. Βλ. ενδεικτικά στο Μ. Γ. Σέρρης, *Μελέτες Ναζιακής Λαογραφίας*, τ. Β', Εκδοτικός Οίκος Κ. & Μ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2022, 75 κ.ε.

22. Δύο από τις μεγαλύτερες κωμοπόλεις του νησιού.

1. Την παρουσία στη Χώρα από τον Οκτώβριο του 1915 τριάντα τεσσάρων ελληνικών προσφύγων από την Κάτω Παναγιά, ένα αμιγώς ελληνικό χωριό στη χερσόνησο της Ερυθραίας.²³ Θυμίζω μια περικοπή από την επιστολή που απέστειλε ο Πρόεδρος της Κοινότητος Νάξου προς την Νομαρχία Χίου (οι πρόσφυγες έφθασαν στη Νάξο μέσω αυτής της νήσου) στις **15 Οκτωβρίου 1915**: «... Αναφέρομεν δ' ὑμῖν ὅτι ἐνταῦθα ὑπάρχει ἰκανὸς ἀριθμὸς ἐξορίστων Βουλγαρομακεδόνων καὶ ἄλλων, ὅμως δυσανάλογος πρὸς τὴν πόλιν μας. Οὐχ ἦττον καταβάλλομεν πᾶσαν μέριμναν, ἵνα κατὰ τὸ δυνατόν παρασχεθῇ αὐτοῖς ἐργασία, [καὶ] μὴ μόνον ὅτι διατρέχομεν τὴν ἄγονον τῆς νήσου ἐποχὴν, ἤρξατο ἤδη παρεχομένη αὐτοῖς τοιαύτη.

(...) Συντηροῦμεν αὐτοὺς [πρόσφυγας] δι' ἐράνων, παρ' ὅλην τὴν ἐκ τῆς καταστάσεως οἰκονομικὴν καχεξίαν τῆς Κοινότητος ἡμῶν καὶ παρακαλοῦμεν ὅπως εὐαρεστούμενη ἡ Β. Νομαρχία Χίου ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα παρὰ τῷ σεβαστῷ υπουργείῳ, διὰ τὴν ταχύτεραν ἀποστολὴν τῆς περιθάλψεως αὐτῶν, τουλάχιστον μέχρι ἐξευρέσεως ἐπαρκoῦς πρὸς συντήρησίν των ἐργασίας».

2. Το πρόβλημα του επισιτισμοῦ της Νάξου (των Κυκλάδων γενικότερα) πριν και μετά τον αποκλεισμό τους από τους Αγγλογάλλους, στο πλαίσιο των γνωστών δραματικών γεγονότων του Εθνικού Διχασμοῦ. Την 8^η Μαρτίου 1916, με την υπ' αριθμ. 5 Πράξιν του το Κοινοτικόν Συμβούλιον της Χώρας, «... εκφράζει τὴν ευχὴν καὶ τὴν παράκλησιν ὅπως ἡ ἐπὶ τῆς απαγορεύσεως ἐξαγωγῆς τροφίμων ἐν τῷ εσωτερικῷ σεβαστῇ Επιτροπῇ ἐκδῶσιν τὴν σχετικὴν διαταγὴν ὅπως ἀπαγορεύσῃ τὴν ἐξαγωγὴν ἐκ τῆς νήσου κατὰ τὸ τρέχον ἔτος των ἀναφερομένων εἰδῶν, ἥτοι μικρῶν δαμάλεων, ἀρνίων, ἐριφίων, ὠών, τυροῦ καὶ ορνίθων, ἀτινα μόνις θα ἐπαρκέσωσιν πρὸς διατροφὴν των κατοίκων τῆς νήσου», διότι κατὰ τον παρελθόντα χειμῶνα του 1915 παρατηρήθηκε μεγάλη ἔλλειψη των παραπάνω προϊόντων. Τὴν ἔλλειψη αὐτὴν ἀποδίδει: (α) Στὴν «τελείαν σχεδὸν ξηρασίαν», (β) στὴν υπερτίμηση των σχετικῶν τροφῶν, (γ) στὴν κατὰ τὸ παρελθόν ἐξαγωγή μεγάλου ἀριθμοῦ τους, ὥστε «οὐ μόνον τα μεγάλα ζῶα, βόες, πρόβατα καὶ αἰγες ἐκλείψουσιν», ἀλλὰ καὶ τα νεογνά τους...²⁴

Παρήλθαν λίγοι μῆνες ἀπὸ ὅσα μόλις περιέγραψα καὶ ἄρχισε ὁ ναυτικός ἀποκλεισμός των Κυκλάδων. Μεταφέρω ἐδῶ (ἀπὸ τὸ πλῆθος τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας) σπαράγματα ἀπὸ τὶς σκέψεις του κυκλαδίτη ιστορικοῦ Β. Κολλάρου γιὰ τὸ γεγονός:

«Ἡ κατάληψη των Κυκλάδων (...) ἀπὸ τὸν στρατὸ τῆς Εθνικῆς Ἀμυνας ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη ψηφίδα στο μωσαϊκὸ τῆς ἱστορίας του Εθνικοῦ Διχασμοῦ (...).

(...) Οἱ Κυκλάδες, μετὰ τα Νοεμβριανὰ των Αθηνῶν, βρέθηκαν ὑπὸ ἀγγλικὴ σχεδὸν κατοχή, ἀλλὰ καὶ πριν ἀπὸ τα γεγονότα αὐτὰ ὁ συμμαχικός στόλος ἦταν αὐτός που ἀσκοῦσε ἀπόλυτο ἐλεγχὸ στὶς θαλάσσιες μεταφορές του Αἰγαίου. Ὁ γαλλικός στόλος ἐπισκεπτόταν τα διάφορα νησιά των Κυκλάδων καὶ συνιστοῦσε (...) νὰ μὴν τροφοδοτοῦν με τροφίμα καὶ καύσιμα τα γερμανικὰ υποβρύχια, που τὴν ἴδια περίοδο

23. Βλ. Μ. Γ. Σέρρης, «Πρόσφυγες του 1907 καὶ του 1915 στὴ Νάξο», *Ναζιακά* 11/2021 (Αθήνα 2022), 409-427.

24. Ἀνέκδοτο ἔγγραφο. Στὸ Βιβλίον Πρακτικῶν του Κοινοτικοῦ Συμβουλίου τῆς Κοινότητος Νάξου, 1916 -1917. Ἀποκαθιστῶ τὶς ἀμύητες ἀνορθογραφίες του.

3. Παρατηρήσεις και αναπάντητα ερωτήματα

♦ Ο θεσμός της **εκτόπισης** (ως αστυνομικό μέτρο) υφίσταται από της ιδρύσεως του Ελληνικού Βασιλείου. Τον «προκάλεσε» η κατά τον 19^ο αι. έξαρση του ληστρικού φαινομένου, η οποία οδήγησε (προς εξάλειψή του) στον νόμο της 1^{ης} Μαρτίου 1871 (αριθμ. 5, τ. ΤΟΔ') «Περί καταδιώξεως της ληστείας».²⁶

Το 1914 η ισχύς του νόμου επεκτάθηκε στις Νέες Χώρες.²⁷ Στις διατάξεις του συμπεριελήφθησαν και «οι εκ της διαγωγής αυτών ύποπτοι εις την δημοσίαν ασφάλειαν, οσάκις περί τούτου ήθελον εκ συμφώνου γνωμοδοτήσει η αρμοδία εισαγγελική και αστυνομική αρχή» (άρθρον 21). Πρόκειται, αναλυτικότερα, για τον νόμο 121 της 2^{ης} Ιανουαρίου 1914 (ΦΕΚ, αριθμ. 1) «Περί επεκτάσεως εν ταις προσαρτωμέναις χώραις των νόμων ΤΟΔ' της 27 Φεβρουαρίου 1871, ΥΙΕ' της 29 Μαΐου 1871 και ΩΞΗ' της 27 Νοεμβρίου 1880, Περί καταδιώξεως της ληστείας».²⁸ Τροποποιήθηκε, αργότερα, και για ποικίλους λόγους, επί Αλεξ. Παπαναστασίου (με το Νομοθετικό Διάταγμα 19/21.4.24), επί δικτατορίας Παγκάλου (1926), επί Ελ. Βενιζέλου (4229/19129, «Ιδιώνυμον»). Επακολούθησαν ο Νόμος 5174/1931, το Νομοθετικό Διάταγμα 12/16.7.1932, οι Αναγκαστικοί Νόμοι 21/23.10.1935 και 19/20.12.1935 του Γ. Κονδύλη, οι Αναγκαστικοί Νόμοι του Μεταξά (των ετών 1936 και 1938), αλλά αυτές οι αλλαγές δεν ενδιαφέρουν την παρούσα εργασία.

♦ Οι εξόριστοι εστάλησαν στην Νάξο το 1914, άρα επί της πρώτης Κυβερνήσεως Ελευθ. Βενιζέλου (6 Οκτωβρίου 1910 - 25 Φεβρ. 1915). Οι ιστορικές πηγές, όπως γνωρίζω, χρησιμοποιούν διάφορες ονομασίες γι' αυτούς, όπως «Εξαρχικοί», «Βουλγαρόφωνοι», «Βούλγαροι», «Βουλγαρίζοντες», «Μακεδόνες», «Σλαβομακεδόνες», κ.ά. Το **Σλαβόφωνοι** ίσως να εκάλυπτε όλα τα παραπάνω. Οι γραμματείς του *Κοινοτικού Συμβουλίου* της Χώρας πάντως (ή όσοι αναλάμβαναν να συμπληρώνουν τις *Βεβαιώσεις*...) χαρακτηρίζουν «*Βουλγάρους*» και «*Βουλγαρομακεδόνες*» τους εξοριστούς, γεγονός που με παρωθεί να εικάσω **τους τόπους καταγωγής τους**: Θεωρώ πως οι περισσότεροι απ' αυτούς προέρχονται από τη δυτική και την κεντρική ελληνική Μακεδονία. Όπως προαναφέρθηκε, τα σύνορα που είχαν διαμορφωθεί με τις συνθήκες του Β' Βαλκανικού Πολέμου (Βουκουρεστίου) δεν ικανοποιούσαν τον βουλγαρικό επεκτατισμό, άρα **η προπαγανδιστική του δράση έλαβε επικινδυνότερο για τα ελληνικά συμφέροντα χαρακτήρα**. Η βουλγαρική εξωτερική πολιτική, μετά το 1914, προσπάθησε, ακόμα πιο έντονα σε σχέση με το παρελθόν, να εκμεταλλευθεί τους σλαβοφώνους της ελληνικής Μακεδονίας, για να πετύχει τις εδαφικές βλέψεις της επί της ελληνικής επικράτειας. Το 1914, Βουλγαρία και Σερβία αναφέρονται σε «ομογενείς» τους εντός της ελληνικής Μακεδονίας, στηριζόμενες στη φυλετική και γλωσσική συνάφεια με τα κράτη αυτά μιας μερίδας των Σλαβοφώνων.

26. Ιω. Κολιόπουλος, *Περί λύχων αφάς: Η ληστεία στην Ελλάδα (19^{ος} αιώνας)*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2005· Νικ. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19^{ου} - αρχές 20^{ου} αιώνα)*, Εστία, Αθήνα 2018.

27. Πρβλ. Ν. Λεβογιάννης, *Νεότερη ιστορία της Νάξου*, τ. Β', τχ. 3, ό.π., 215.

28. Βλ. το σχετικό ΦΕΚ στο Διαδίκτυο.

♦ Εννοείται ότι μη υπάρχουσας ουδεμίας σχετικής πληροφορίας, **αδυνατώ να προσδιορίσω επακριβώς τις αιτίες του εκτοπισμού τους**, τουλάχιστον των περίπου 200, η εκτόπιση των οποίων είναι σαφώς **πολιτική πράξη**, που αποσκοπούσε στην υποστήριξη των ελληνικών πληθυσμών της περιοχής / των περιοχών και την απαλλαγή τους από τους επικίνδυνους για την κοινωνική ασφάλεια αντιπάλους τους. Ασφαλέστερες απαντήσεις είναι δύο:

- επέδειξαν ικανή προπαγανδιστική υπέρ της Βουλγαρίας δράση κατά την προ του 1914 περίοδο. Τονίζω και πάλιν ότι (κατά την άποψή μου) «εθνικός Άλλος» αυτήν την περίοδο είναι για τους Έλληνες ο Βούλγαρος και όχι τόσο ο Οθωμανός,
- αυτοχαραστηρίζονταν ως «Μακεδόνες»,
- ήταν «Εξαρχικοί».

♦ Η δική μου έρευνα αναβιβάζει **τον αριθμό** τους τουλάχιστον στους **230**. Με δεδομένο ότι η τελευταία *Βεβαίωση* του Προέδρου του *Κοινοτικού Συμβουλίου* που αποκειται στο αρχείο μου (με ημερομηνία **14 Οκτωβρίου 1917** προς την αστυνομική υποδιεύθυνση) αναφέρει ότι ήδη από τις αρχές του έτους εκείνου οι διαμένοντες στη Χώρα εξόριστοι είναι μόλις 21.

Αναφέρω **«τουλάχιστον στους 230»**, διότι από τις τρεις σελίδες (όπως με ασφάλεια συμπεραίνω) μίας από τις 15 *Βεβαιώσεις* διασώθηκε στον σχετικό φάκελο του *Ιστορικού Αρχείου* Νάξου μόνον η τελευταία της, με αρίθμηση των αναγραφόμενων σ' αυτήν ονομάτων από 172-186. Ενδέχεται στις απολεσθείσες δύο σελίδες της (με τα 171 ονόματα) να περιέχονται και κάποια που δεν έχουν συμπεριληφθεί σε άλλες *Βεβαιώσεις*, άρα ο τελικός αριθμός των εξορίστων να είναι μεγαλύτερος και του 230. Βεβαίως, θέτω και το εξής ερώτημα: Ήταν συνολικά 15 *Βεβαιώσεις* ή διασώθηκαν μόνον αυτές στο *Ιστορικό Αρχείο*;

Στον παραπάνω αριθμό συμπεριλαμβάνω και τους περίπου 30 τους οποίους το *Συμβούλιο* χαρακτηρίζει ως αέργους και επικίνδυνους για τη δημόσια τάξη. Για έναν από αυτούς διαθέτω περισσότερα στοιχεία, από μια αίτησή του προς τον Πρόεδρο της Κοινότητας Νάξου να του παρασχεθεί *πιστοποιητικόν* καλής διαγωγής («*ίνα τω χρησιμεύση όπου δει*») κατά την εις Νάξον παραμονή του. Πρόκειται για τον Αθαν. Δημ. Ταξ...,²⁹ Ορθόδοξο Χριστιανό, υπάλληλο καφενείου, από την Προύσα της Μ. Ασίας καταγόμενο, «*ηλικίας ετών περίπου 20 (είκοσι)*», ο οποίος χαρακτηρίζεται επικίνδυνος «*... εις την δημοσίαν τάξιν, εκ Θεσσαλονίκης απελαθείς εις Νάξον από της 25^{ης} παρελθόντος μηνός Σεπτεμβρίου του έτους 1914*». Μέχρι την 12^η Ιουνίου 1915 που υπογράφεται η πιστοποίηση του Προέδρου «*ουδεμίαν ποινικήν καταδίκην υπέστη, η δε έν γένει διαγωγή του υπήρξεν καθ' όλα άμεμπτος*». Πιθανότατα ο Ταξ... ενδιαφερόταν για τη διακοπή του εκτοπισμού του ή τη μεταφορά του σε άλλον τόπο ή για την απόκτηση ενός εγγράφου που θα χρησιμοποιούσε σε ενδεχόμενη νέα δίκη του...

29. Παραλείπω εξ επίτηδες τα υπόλοιπα γράμματα.

♦ Για ευνόητους λόγους **δεν παρουσιάζω εδώ τον πλήρη κατάλογο με τα ονόματα των εξορίστων**. Θα τεθούν όμως αυτά στη διάθεση των ερευνητών, οσάκις μου ζητηθεί.

♦ Τελούν «*υπό αστυνομικήν επιτήρησιν*», όπως διαβάζω σε κάθε *Βεβαίωσιν*. Η τελευταία από αυτές που μόλις προανέφερα (της 14^{ης} Οκτωβρίου **1917**) μάς πληροφορεί και για τον τρόπο συλλογής των πληροφοριών του Προέδρου: Τις μεταφέρουν σ' αυτόν οι συμπολίτες του Χωραΐτες, όσοι εννοείται δέχθηκαν τις υπηρεσίες των εξορίστων («*καθ' ας έλαβον παρά των συνδημοτών μου πληροφορίας*»).

♦ Με δεδομένο ότι διέμεναν σε τέσσερις αποθήκες και ότι μεταξύ τους υπήρχε γυναικείος πληθυσμός,³⁰ να υποθέσω ότι μία από αυτές είχε διατεθεί αποκλειστικά σ' αυτές; Πιθανώς. Όντως, ο αριθμός των γυναικών ήταν ικανός, υπερέβαιναν τις 28, όπως προκύπτει από την έρευνά μου, ένα ποσοστό δηλαδή 13% επί του συνολικού αριθμού. Δεκατέσσερις από αυτές ήταν μεμονωμένα άτομα, οι ισάριθμες άλλες ήταν μέλη συνεξορίστων οικογενειών. Δυστυχώς οι *Βεβαιώσεις* δεν αναφέρουν τις ηλικίες των αναφερομένων προσώπων, ανδρών και γυναικών, ως εκ τούτου αδυνατώ να διαγνώσω σε μια οικογένεια ποια είναι πιθανώς η σύζυγος, η αδελφή, η κόρη ή και το μικρό κορίτσι. Θεωρώ λογικό κάθε οικογένεια να προσφέρει τις υπηρεσίες της («αγγαρείες» ίσως) στη Χώρα *έν ολομελεία*.

♦ Ένας ιερομόναχος και δύο ιερείς εκπροσωπούν στον κατάλογο τον κόσμο της ιεροσύνης. Τον ένα «*συνοδεύει*» μία γυναίκα, κατά πάσαν πιθανότητα είναι η πρεσβυτέρα του. Εικάζω πως θα πρόκειται για «Εξαρχικούς» με ζωνρά δράση στην περιοχή...

♦ Το Κράτος τους χορηγούσε επίδομα ή κάποια απαραίτητα είδη (σαπούνι, π.χ.) εκτός του ψωμιού που προαναφέρθηκε; Είχαν κάποια μορφή επικοινωνίας με τους δικούς τους; Ελάμβαναν γράμματα, χρήματα και προμήθειες-δέματα από αυτούς; Γνωρίζω ότι πολύ αργότερα, στα χρόνια του Εμφυλίου, το μηνιαίο ατομικό επίδομα των εκτοπισμένων ήταν περί τις τρεις δραχμές.³¹

♦ Ποια ήταν η στάση των Χωραϊτών προς αυτούς; **Η παροχή αναγκαστικής εργασίας** «εξαργυρωνόταν» σε είδος, σε τρόφιμα και σε άλλη υλική βοήθεια;³² Αλλά βοήθεια προς τους εχθρούς του έθνους; Υπό την επιτήρηση της αστυνομίας όντες οι εξόριστοι, αυτοί οι εθνικοί Άλλοι, ήταν δυνατόν να διακινδυνεύσουν οι εντόπιοι οποιαδήποτε μαζί τους επικοινωνία; Εκτός των υποχρεωτικών εργασιών που ανελάμβαναν,

30. Πρβλ., ενδεικτικά, Βικτωρία Θεοδώρα (επιμ.), *Στρατόπεδα γυναικών. Εννέα θαμμένα τετράδια με αφηγήσεις κρατουμένων γυναικών στα στρατόπεδα Χίου, Τρίκερι, Μακρονήσου στα χρόνια του Εμφυλίου Πολέμου, 1947-1951*, Τυπογραφείο Γ. Αθανασίου, Αθήνα 1975· Τασούλα Βερβενιώτη, *Διπλό βιβλίο: Η αφήγηση της Σταματίας Μπαρμπάτση. Η ιστορική ανάγνωση, Βιβλιόγραμμα*, Αθήνα 2003, 92 κ.ε· Margaret Kenna, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας...*, ό.π., 106 κ.ε.

31. Ολυμπία Βαλσαμή, *Η ανάπτυξη πολιτιστικής δραστηριότητας από τις εξορίστες γυναίκες στο Τρίκερι κατά την περίοδο 1949-1953*, Ε.Α.Π., Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων, Αθήνα, Ιούνιος 2019, 26.

32. Πρβλ. Margaret Kenna, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας...*, ό.π., 60.

άραγε ελάμβαναν επιπλέον κάποιου είδους ανταμοιβή με συμπληρωματικές μικροεργασίες που τους ανέθεταν οι Χωραῖτες;

♦ Οι συνθήκες υγιεινής; Να εικάσω ότι οι αποθήκες που προανέφερα ως καταλύματα τους να βρίσκονταν άραγε στις παρυφές της πόλης, κοντά στη θάλασσα, για αυτονόητους λόγους; Τα φάρμακα, η ιατρική μέριμνα; Πώς και πόθεν εξασφαλιζόνταν;

♦ Οργανώθηκαν οι «πολιτικοί εξόριστοι» συνολικά ή καθ' ομάδες για να αντιμετωπίσουν τις δυσχερείς συνθήκες της εξορίας; Οργανώθηκαν και ανέπτυξαν κάποιου είδους πολιτιστική δραστηριότητα;³³ Ο Μπεναρόγια και ο Γιονάς (π.χ.), όπως αναφέρω αμέσως παρακάτω, ήταν εκεί από το 1914.

♦ Μόλις προαναφέρθηκε ότι στη Νάξο βρέθηκαν εξόριστοι το 1914 οι ηγέτες της *Φεντερασιόν* (1909) Αβραάμ Μπεναρόγια και Σαμουήλ Γιονάς, επειδή συνοργάνωσαν την απεργία των καπνεργατών και συμμετείχαν σ' αυτήν.³⁴ Άραγε, ο εκτοπισμός του πρώτου οφειλόταν τελικώς στην συνδικαλιστική του δράση και όχι στην εβραϊκή του καταγωγή,³⁵ στον τόπο της γεννήσεώς του (γεννήθηκε στο Βιδίνιο της Βουλγαρίας), στις διεθνιστικές του απόψεις, στη θεωρητική έμπρακτη υποστήριξή του³⁶ προς τους Νεοτούρκους,³⁷ στην υιοθέτηση από την *Φεντερασιόν* του συνθήματος περί αυτόνομης Μακεδονίας,³⁸ στην μη αναγνώριση της προσάρτησης της Θεσσαλονίκης στο ελληνικό κράτος; Σε μια σειρά, δηλαδή, δεδομένων που η τότε ελληνική πολιτική εξουσία κατέτασσε στην «αντεθνική δράση».

Προς επίρρωσιν των παραπάνω, εκτός των ιστορικών πηγών, αναφέρω, ως λαογράφος, ένα ενδεικτικό δημοσίευμα αθηναϊκής εφημερίδας, για να καταστήσω σαφές *πώς διαμορφώθηκε στο κοινό της η εικόνα του Μπεναρόγια*. Όπως δηλαδή τη διαμόρφωσαν οι δεκάδες άλλες «ομοφρονούσες» στον τότε ελλαδικό χώρο... Πρόκειται για ένα δημοσίευμα από την εφημερίδα *Σκριπ* του 1914³⁹

33. Πρβλ. Margaret Kenna, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας...*, ό.π., 58 κ.ε.

34. Margaret Kenna, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας...*, ό.π., 34.

35. Η πολυεθνική *Φεντερασιόν* (Federacion Socialista Laboradera, δηλαδή Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία) προήλθε από την εβραϊκή σοσιαλιστική εργατική λέσχη με την ονομασία *Εργατικός Σύνδεσμος Θεσσαλονίκης* και συνενώθηκε με τη *Βουλγαρική Σοσιαλδημοκρατική Ομάδα*. Η οργάνωση βασίστηκε κυρίως στο εβραϊκό εργατικό στοιχείο.

36. Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Εξάντας, Αθήνα, 1978, 35.

37. Αβραάμ Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, Κομμούνα, Αθήνα 1986, 45.

38. Στις εκλογές της 31^{ης} Μαΐου 1915 η *Φεντερασιόν* συνεργάστηκε με το κόμμα του Δ. Γούναρη και ο Μπεναρόγια εξελέγη βουλευτής του. Είναι οι εκλογές κατά τις οποίες οι αντιβενιζελικοί εξασφάλισαν σχεδόν το σύνολο των εδρών (69 από 74) στη Μακεδονία, με τις ψήφους των Τούρκων, των Εβραίων και των Σλαβοφώνων. Αντιθέτως, οι Έλληνες ψήφισαν κατά τη συντριπτική τους πλειονότητα τους βενιζελικούς. Πρβλ. Γ. Λεονταρίτης, ό.π., 42.

39. «Η υπόθεσις Μπεναρόγια και Γιονάν», στο φύλλο 6821 της 4^{ης} Ιουλίου 1914, 3. Ευχαριστώ τον κ. Γιώργο Μανωλά για την επισήμανση του δημοσιεύματος.

3. Η Αστυνομία της Θεσσαλονίκης ανακάλυψε στα γραφεία της Federacion «πλείστα έγγραφα και βουλγαρικά βιβλία».

Ενισχύει δε την εγκυρότητα των γραφομένων του με την επίκληση της βεβαίωσης που τού παρείχε «πρόσωπον δυνάμενον να γνωρίζη ως εκ της θέσεως ήν κατείχε τα πράγματα» ότι οι Μπαναρόγια και Γιονά «... δεν εκαλλιέργουν τας σοσιαλιστικές ιδέας, ούτε ειργάζοντο υπέρ των εργατών (...), αλλά αποκλειστικά «υπέρ των συμφερόντων της Βουλγαρίας και κατά των συμφερόντων της Ελλάδος». Οι περί τούτων αποδείξεις, «σαφείς, ψηλαφηταί» (κατά τον «υψηλά ιστάμενον» πληροφοριοδότη τού συντάκτη) δεν ανακοινώθηκαν, διότι θα παρέβλαπταν τα εθνικά συμφέροντα.

Μήπως, δηλαδή, η απόφαση για την εξορία του Μπεναρόγια στη Νάξο ήταν η αρχή τής μετέπειτα εκτόπισης εκεί των 230 «Βουλγαρομακεδόνων»;

Τι να απέγιναν άραγε οι εκτοπισμένοι στη Νάξο; Διεσπάρησαν σε γειτονικά της νησιά; Η βιβλιογραφία τους (Πάρου, Αμοργού, Σύρου, Τήνου που γνωρίζω) ουδέν σχετικό μαρτυρεί. Επέστρεψαν στον οικείο τους χώρο; Σημειώνω πάντως ότι τα επικρατούντα κατ' εκείνην την περίοδο στην Ευρώπη κριτήρια (κατά τα οποία η κάθε γλωσσική-φυλετική ομάδα δικαιούται να διεκδικεί τον ιδικό της κρατικό χώρο) η διεθνής κοινότητα στην προσπάθειά της να εξασφαλίσει την παγκόσμια ειρήνη, μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο πλέον, έλαβε μέτρα για την προστασία των μειονοτήτων, για να προλάβει τις μεταξύ των γειτόνων συγκρούσεις. Τα ειδικά αυτά μέτρα συμπεριελήφθηκαν στις «Συνθήκες των Μειονοτήτων»⁴⁰ και τέθηκαν υπό την εγγύηση της Κοινωνίας των Εθνών (Κ.τ.Ε.). Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής, Ελλάδα και Βουλγαρία υπέγραψαν τη γνωστή Σύμβαση του Neuilly (27 Νοεμβρίου 1919)⁴¹ «περί εθελουσίας μεταναστεύσεως των εν Ελλάδι και Βουλγαρία φυλετικών μειονοτήτων».⁴² Σύμφωνα με τις διατάξεις της, όλοι οι έλληνες και βούλγαροι πολίτες που ανήκαν σε «φυλετικές, γλωσσικές ή θρησκευτικές» μειονότητες μπορούσαν να μεταναστεύσουν, υπό την εποπτεία Μικτής Επιτροπής που είχε συστήσει η Κ.τ.Ε.⁴³ Όσοι από τους Σλαβόφωνους της ελληνικής Μακεδονίας είχαν

40. Α. Τούντα-Φεργάδη, *Ελληνο-βουλγαρικές μειονότητες, Πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ 1924-1925*, Θεσσαλονίκη 1986, 30.

41. Στο πλαίσιο των εργασιών της Συνδιάσκεψης Ειρήνης των Παρισίων υπογράφησαν δύο διεθνείς πράξεις: Η πολυμερής Συνθήκη Ειρήνης του Νεϊγύ και η διμερής Σύμβαση του Νεϊγύ, η πρώτη, ανάμεσα στην ηττηθείσα Βουλγαρία και στις νικητρίες του Πολέμου, η δεύτερη μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας. Η διεθνής αυτή πράξη θα μείωνε ή θα εξάλειφε τις τοπικές εντάσεις, ικανές να οδηγήσουν εκ νέου τα δύο αντίπαλα έθνη σε πόλεμο.

42. Παν. Δ. Μηλιώτης, *Η εν Νεϊγύ Σύμβασις της Ελληνοβουλγαρικής Μεταναστεύσεως της 14/27 Νοεμβρίου 1919 και η εφαρμογή αυτής*, Θεσσαλονίκη 1962· Χαρ. Σωτηρόπουλος, *Η ανθελληνική προπαγάνδα των Σλάβων και το «Μακεδονικό Ζήτημα»*, Αθήνα 1961, 29· Λένα Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Καστανιώτης, Αθήνα 2002, 308-309· Β. Κολλάρος, *Η μειονοτική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου, 1898-1933*, δ.δ., Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Αθήνα 2015, 70 κ.ε.

43. Βλ. ενδεικτικά, Άννα Παναγιωτοπούλου, *Η μετανάστευση των Ελλήνων της Βουλγαρίας στην Ελλάδα την περίοδο του Μεσοπολέμου (1919-1931) βάσει της Σύμβασης του Neilly*, δ.δ., Τμήμα Νεώτερης και Σύγχρονης Ιστορίας, Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θράκης, Θεσσαλονίκη 2013.

διαμορφώσει βουλγαρική συνείδηση είχαν το δικαίωμα να μεταναστεύσουν στη Βουλγαρία, ενώ όσοι επιθυμούσαν να παραμείνουν εθεωρούντο στην πλειοψηφία τους ως έχοντες ελληνική συνείδηση.⁴⁴ (Η παγίωση του ελληνικού χαρακτήρα της Μακεδονίας είχε εξαιρετική σημασία κατ' εκείνη την ιστορική περίοδο⁴⁵). Ποιοι και πόσοι από τους φιλοξενούμενους στη Νάξο «Βουλγαρομακεδόνες» εντάχθηκαν άραγε στις παραπάνω δύο κατηγορίες;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:

Η Απόφασις του Κοινοτικού Συμβουλίου Νάξου

Το Κοινοτικόν Συμβούλιον Νάξου συνελθόν σήμερον την ενδεκάτην Νοεμβρίου του χιλιοστού εννενηκοσιοστού δεκάτου πέμπτου έτους 1915 ημέραν Τετάρτην και ώραν τρίτην μετά μεσημβρίαν έν τη αιθούση του Κοινοτικού Καταστήματος, τόπον συνήθη των συνεδριάσεων αυτού, είς έκτακτον συνεδρίασιν και συγκείμενον από τους Κοινοτικούς Συμβούλους κ.κ. Δημήτριον Πάγκαλον Πρόεδρον, Χριστ. Σαραντινόν, Γεωρ. Γαβαλλάν, Νικ. Καμπανέλλην, Μάρκ. Κορακίτην και Νικολ. Δελλαρόκαν.

Αποτελεσθείσης απαρτίας

Το Κοινοτικόν Συμβούλιον διερμηνεύον την κοινήν αγανάκτησιν διά την έν τη πόλει της Νάξου τοποθέτησιν υπέρ εκατόν πενήκοντα εκ Βουλγαρομακεδόνων αστέγων και στερουμένων πάντων των χρειωδών προς δε και ετέρων τριάκοντα αέργων ξένων επικινδύνων διά την δημοσίαν τάξιν ήτις τελευταίον εκορυφώθη, το μεν διότι επαπειλείται η δημοσία υγεία λόγω της τοποθετήσεως αυτών εντός τεσσάρων αποθηκών, το δε διότι υπαρχούσης ελλείψεως αλεύρων και προς διατροφήν και αυτών μόνων των αυτοχθόνων κατοίκων της πόλεως και προς διατροφήν των εξορίστων τούτων, αφαίρεση πλέον των 200 άρτων ημερησίως δυσχεραίνει την κατάστασιν και επαπειλείται εξέγερσις, και πολύ δικαίως, των κατοίκων της πόλεως, διότι διανεμομένου του άρτου κατά προτίμησιν είς τους εξορίστους οίτινες και μόνον διά τούτου τρέφονται, τούτου ένεκεν πολλάι οικογένειαι εκ των μονίμων κατοίκων μένουσιν άνευ άρτου και πολιορκούσι τους δύο και μόνον έν ενεργεία κλιβάνους της πόλεως.

Λαμβάνον δε υπ' όψιν ότι δεν υπάρχει παρακαταθήκη αλεύρων έν τη αγορά ούτε διά δύο ημέρας, ότι οι εξόριστοι ούτοι γέμουσι φθειρών, ότι είνε τελείως ακάθαρτοι, ότι υστερούνται ενδυμάτων, ότι ουδενός ίχνος κλινοστρωμνής,⁴⁶ αλλά κοιμούνται επί πλακών και δη έν ώρα χειμάνος, επομένως είνε αναμφισβήτητον ότι θα γεννηθή επιδημική νόσος, εξ ής θα απειληθή σπουδαίως και η υγεία της πόλεως, ής ο βίος των κατοίκων κατέστη ένεκεν της ανωμάλου καταστάσεως λίαν δυσχερής.

44. Στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης στο Παρίσι (1919) ο Ελ. Βενιζέλος είχε δηλώσει: «Το θρήσκευμα, η φυλή, η γλώσσα δεν δύναται να θεωρηθούν ως βέβαιαι ενδείξεις εθνικότητας», η ελληνική πλευρά, με άλλα λόγια, μαχόταν για την «ψυχικήν και γλωσσικήν εξομοίωσιν» των εκεί αλλογενών πληθυσμών. Πρβλ. Ανδρ. Αθανασιάδης, *Στη σκιά του «Βουλγαρισμού»*. Αποτυπώσεις «πολιτικών και εθνικών φρονημάτων» των πολιτών της περιφέρειας Φλώρινας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2017, 79.

45. Γ. Στεφανίδης, «Η Μακεδονία του Μεσοπολέμου», στο Ι. Κολιόπουλος, Ι. Χασιώτης (επιμ.), *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1992, 78.

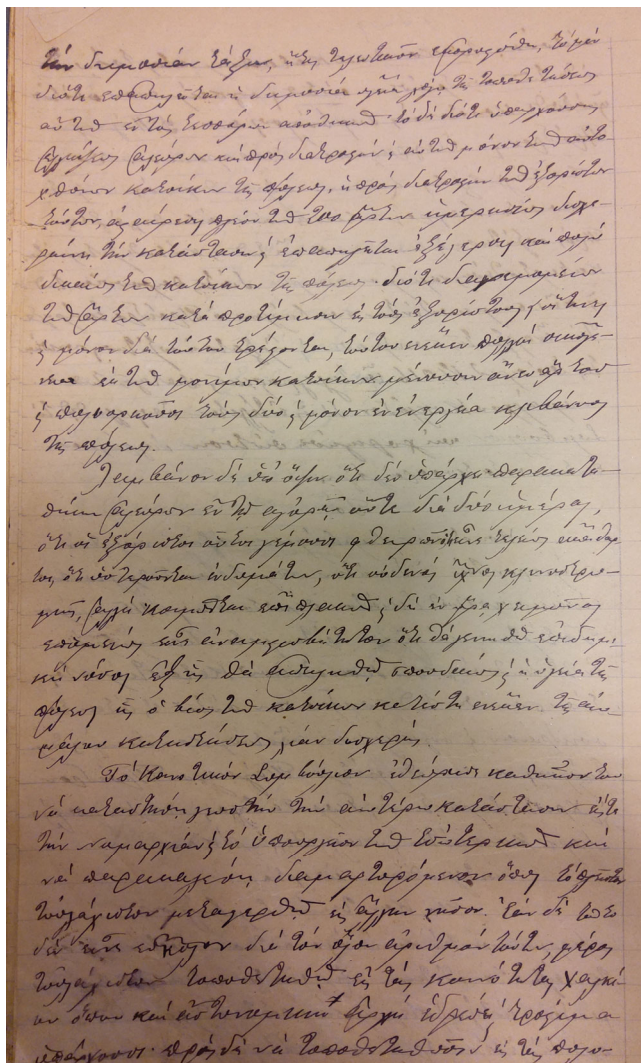
46. Διατηρώ την ασυνταξία του κειμένου.

Το Κοινοτικό Συμβούλιον εθεώρησε καθήκον του να καταστήσῃ γνωστήν την ανωτέρω κατάστασιν εἰς τε την Νομαρχίαν και το Υπουργεῖον των Εσωτερικῶν και να παρακαλέσῃ διαμαρτυρόμενον, ὅπως το πλείστον τουλάχιστον μεταφερθῇ εἰς ἄλλην νήσον. Εὰν δε τούτο δεν εἴνε εὔκολον διὰ τον ὅλον αριθμόν τούτων, μέρος τουλάχιστον τοποθετηθῇ εἰς τας Κοινότητες Χαλκίου, ὅπου και αστυνομική αρχή ἐδρεύει και τρόφιμα υπάρχουσι· προς δε να τοποθετηθούν εἰς τας πολυπληθεῖς κοινότητες Φιλοτίου και Απειράνθου, ὅπου και ἐγχώρια γεννήματα και ἄλλα δημητριακά υπάρχουσι και ἀκίνδυνοι καθίστανται εἰς την δημοσίαν τάξιν.

Προσέτι παρακαλεῖ

Την Σεβαστήν Κυβέρνησιν ὅπως ευαρεστηθῇ και αποστείλῃ τάχιστα σίτον ἢ ἄλευρα εἰς την ἐνταῦθα αστυνομικὴν διεύθυνσιν, ἥτις να τα παραχωρήσῃ εἰς τους αρτοποιούς ἐπὶ καταβολῇ του ορισθησομένου τιμήματος.

Απεκδύεται δε πάσης ευθύνης διὰ τα τυχόν συμβησόμενα ἐκ τε της ἐλλείψεως ἀλεύρων ἢ ἐξ ἐπικειμένης ἐπιδημικῆς νόσου.

Αντίγραφον του παρόντος παρακαλείται ο κ. Πρόεδρος του Κοινοτικού Συμβουλίου όπως υποβάλει προς τε τον κ. Πρόεδρον της Κυβερνήσεως, προς το σεβαστόν επί των Εσωτερικών υπουργείον και προς την Β. Νομαρχίαν των Κυκλάδων. Τηλεγραφικήν δε περίληψιν προς το σεβαστόν επί των Εσωτερικών υπουργείον.

Εφ' η συνετάγη το παρόν όπερ αναγνωσθέν και βεβαιωθέν υπογράφεται παρά των παρόντων μελών ως έπεται.

*Ο Πρόεδρος
Τα μέλη
Ο Γραμματεύς⁴⁷*

47. Γραμματέας είναι ο Α. Μ. Σομμαρίπας.

ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ 2 • 2023

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Δρ ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
Δρ ΓΑΡΥΦΑΛΛΙΑ ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ
Δρ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ
Δρ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΑΡΑΣ
Δρ ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ
Δρ ΠΑΤΑΠΙΟΣ, ΜΟΝΑΧΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ
Δρ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΕΡΕΒΕΛΑΚΗΣ
Πολ. Επιστήμων ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΣΟΥΤΣΟΣ

VARIOUS STUDIES IN HUMANITIES

VOLUME 2 • 2023

EDITORIAL BOARD:

Dr THEOFANIS DRAKOPOULOS
Dr GARIFALLIA THEODORIDOU
Dr THEODOSIOS KIRIAKIDIS
Dr ANASTASIOS MARAS
Dr CHRISTOS MPALOGLOU
Dr PATAPIOS, ELDER AGIORITIS
Dr GEORGIOS TSEREVELAKIS
Political Scientist GIORGOS TSOUTSOS

ISSN 2945-0012

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ & Μ ΣΤΑΜΟΥΛΗ

Π. Π. Γερμανού - Ι. Μιχαήλ 2, 54622, Θεσσαλονίκη, 2310264748, 6946461460
kstamouli@gmail.com • anstamoulis@hotmail.com
www.osdelnet.gr (Σταμούλη Αντ.) • www.biblionet.gr (Σταμούλη Αντ.)

K & M STAMOULI PUBLICATIONS

P. P. Germanou - 2 Ioannou Michael str., 54622, Thessaloniki, Greece, 2310264748, 6946461460
kstamouli@gmail.com • anstamoulis@hotmail.com
www.osdelnet.gr (Σταμούλη Αντ.) • www.biblionet.gr (Σταμούλη Αντ.)